

УДК 37.014.542

Наталія ВНУКОВА,
кандидат географічних наук, професор кафедри екології
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Валерія СЛИЩЕНКО,
здобувач кафедри екології Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ПІДСИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто модель цілісної системи екологічної освіти із застосуванням методу контент-аналізу. Виділено та обґрунтовано показники моніторингу якості екологічної освіти. Представлено детальний аналіз упровадження в системі освіти підсистеми екологічної освіти.

Ключові слова: моніторинг розвитку системи освіти, принцип системності, підсистема екологічної освіти, вища освіта, Болонський процес, показники моніторингу якості екологічної освіти.

В статье рассмотрена модель целостной системы экологического образования с применением метода контент-анализа. Выделены и обоснованы показатели мониторинга качества экологического образования. Представлен подробный анализ внедрения в системе образования подсистемы экологического образования.

Ключевые слова: мониторинг развития системы образования, принцип системности, подсистема экологического образования, высшее образование, Болонский процесс, показатели мониторинга качества экологического образования.

In the article the model of environmental education integrated system using the method of content analysis is considered in the article. The indicators for monitoring the quality of environmental education were identified and substantiated. Detailed analysis of the implementation environmental education subsystem in the education system was presented.

Key words: monitoring of the development of education systems, the principle of systematicity, subsystem of environmental education, higher education, the Bologna Process, indicators for monitoring of environmental education quality.

Методологія наукового пізнання вимагає адекватної постановки проблеми формування екологічних знань, ефективної стратегії екологічної освіти, її вдосконалення. Важливу роль у питанні формування національної системи освіти відіграє *принцип системності*, згідно з яким дослідний об'єкт є сукупністю елементів, що знаходяться у зв'язках між собою та утворюють певну цілісність, єдність [1, с. 49-57].

Моніторинг розвитку та впровадження екологічної освіти в навчальному просторі України повинен здійснюватися за основними компонентами, регламентуючими даний процес, які необхідно розглядати як ціле, систему.

Для професійного та ефективного впровадження моніторингу розвитку підсистеми національної системи освіти (екологічної освіти) необхідним є проведення структуризації системи екологічної освіти. У роботах М. Й. Бауера запропонована модель цілісної системи екологічної освіти із застосуванням методу контент-аналізу. Автором було виділено чотири групи (підсистеми) екологічної освіти:

- 1) ціннісно-мотиваційну;
- 2) організації (організаційні чинники, матеріально-технічне забезпечення);
- 3) методики (форми, методи, засоби, прийоми навчання);
- 4) інституційно-кадрову (інституції, за допомогою яких вирішуються проблеми екологічної освіти, здійснюється її кадрове забезпечення).

Керуючись основними принципами моніторингу (найбільша об'єктивність, можливість аналізу даних із подальшою розробкою рекомендацій щодо корегування окремих чинників, що підпадають під моніторинг), ми виділили наступні компоненти:

- 1) нормативно-правову базу;
- 2) методичне забезпечення;
- 3) кваліфікаційний рівень фахівців, які забезпечують упровадження екологічної освіти;
- 4) прикладну (галузеву) складову;
- 5) внутрішню та зовнішню державну й громадську системи контролю за якістю освіти.

Компоненти, які виділено нами як показники моніторингу якості екологічної освіти, відповідають схемі підсистем М. Й. Бауера, що надає можливість вважати їх об'єктивно запропонованими.

Окрім того, підтвердженням об'єктивності запропонованих компонентів є визначені критерії освіти в рамках Болонського процесу [2, с. 148-150], а саме:

- якість підготовки фахівців;
- зміцнення довіри між суб'єктами освіти;
- відповідність європейському ринку праці;
- мобільність;
- сумісність кваліфікації на вузівському та післявузівському етапах підготовки;
- посилення конкурентоспроможності європейської системи освіти.

Детальний аналіз чинників, запропонованих як моніторингові, засвідчив, що нормативно-правова база екологічної освіти України за останні три роки набула максимальної наповненості. При МОН України створено та активно працює комісія з екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування науково-методичної ради. Протягом останніх років були розроблені та затверджені наказом МОНмолодьспорту від 27.12.11 № 1543 галузеві стандарти вищої освіти України за напрямом

підготовки бакалаврів (6.040106) «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування»; освітньо-професійна програма підготовки бакалавра з галузі знань 0401 «Природничі науки» за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Відповідно до цих документів на базі Одеського державного екологічного університету (ОДЕКУ) надруковані методичні матеріали, до яких включено також додаток до диплома про вищу освіту європейського зразка (DIPLOMA SUPPLEMENT) для випускників за напрямом підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» [3, с. 107-115]. Також фахівцями ОДЕКУ за допомогою провідних спеціалістів у галузі екологічної освіти з інших ВНЗ України розроблено та видано збірник програм нормативних навчальних дисциплін освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за напрямом «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» [5, с. 4-10].

Варто відзначити, що досить важливим та актуальним є створення постійно діючих курсів із підвищення кваліфікації для викладацького складу, який забезпечує підготовку фахівців за напрямом 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», подальший розвиток напряму обміну досвідом на міжнародних, всеукраїнських конгресах, форумах, науково-практичних конференціях та семінарах за відповідною тематикою.

Проблемним залишається питання щодо забезпечення моніторингу такого важливого чинника, який характеризує прикладну (галузеву) складову екологічної освіти, тому що, на жаль, у державі існує питання відокремлення промислового сектора від освітніх структур. Дійсно, діє класифікатор професій ДК 003:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту № 327 від 28 липня 2010 року, але його, на нашу думку, потрібно ретельно проаналізувати на відповідність потребам сучасних промислових сегментів економіки України. Об'єктивність можуть забезпечити постійно діючі галузеві комісії науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, склад яких для вирішення цих питань необхідно поповнити тимчасово запрошеними провідними фахівцями з відповідних секторів економіки України. Державні відомства отримають необхідні об'єктивні, науково обґрунтовані дані щодо синергізму вищої освіти (зокрема екологічної) та секторів економіки.

Зазначимо, що активно проводиться робота над розробкою галузевих стандартів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістра» з галузі знань 0401 «Природничі науки» та всіма спеціальностями, затвердженими МОН України. На даний час існує стандарт 8.04010602 «Прикладна екологія та збалансоване природокористування (за галузями)» [4, с. 3-32], розроблений на базі Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка; також затверджено стандарт зі спеціальності «Екологічна безпека», створений на базі Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова; проводиться активна робота над затвердженням інших стандартів.

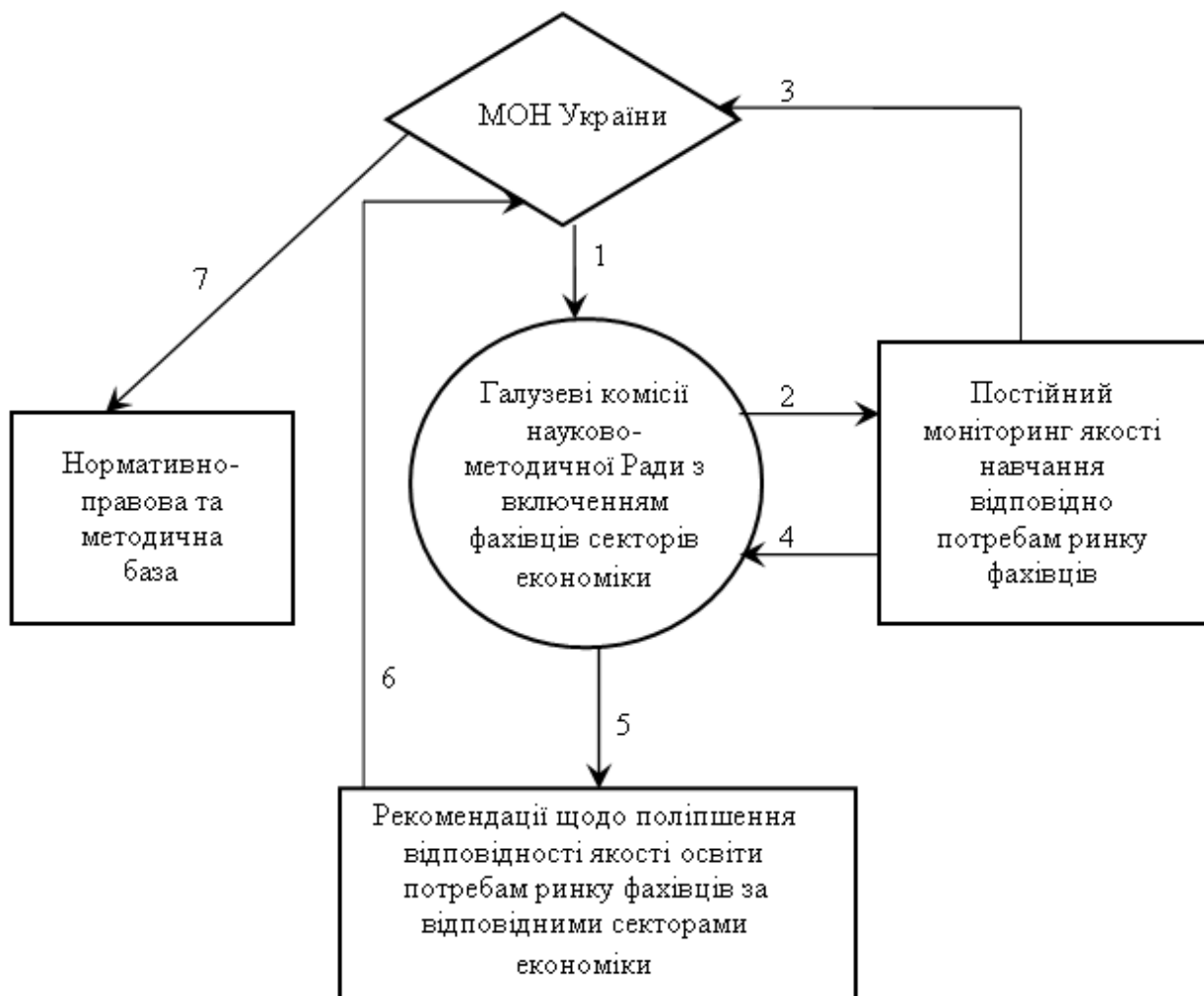
Можна зробити висновки про те, що нормативно-правовий інструментарій, який регламентує діяльність у сфері екологічної освіти та методичне забезпечення щодо стандартів, повною мірою розроблено також і практично та впроваджено в навчальний процес.

На рис. запропоновано варіативну модель алгоритму функціонування системи моніторингу якості освіти як можливу для ефективного використання результатів моніторингу з подальшим реагуванням на них розробкою управлінських рішень щодо покращення якості освіти.

Іншими чинниками, що характеризують екологічну освіту, є:

- кваліфікаційний рівень фахівців, які забезпечують упровадження екологічної освіти;
- прикладна (галузева) складова;
- внутрішні та зовнішні державні й громадські системи контролю за якістю освіти.

Вищезазначені критерії вищої освіти в рамках Болонського процесу сприятимуть посиленню конкурентоспроможності європейської системи освіти.

Рис. Алгоритм функціонування системи моніторингу якості освіти з оперативним корегуванням за результатами моніторингу

Удосконалення підсистеми екологічної освіти в контексті моніторингу розвитку національної системи освіти має набагато глибший зміст, ніж надання освітніх послуг вищого рівня за галуззю. Система екологічної освіти – це сукупність чотирьох взаємопов'язаних підсистем (ціннісно-мотиваційної, методичної, організаційної та інституційно-кадрової), спрямованих на реалізацію завдань із метою формування екологічного світогляду [1, с. 52-53]. Її складова – інституційно-кадрова підсистема – це системна сукупність соціальних структур та відповідних форм рольової поведінки, яка майже не існує ні в одній галузевій освітній підсистемі вищої освіти України. Головними з них у галузі екологічної освіти є:

- 1) загальноосвітня школа – центральна ланка системи;
- 2) дошкільні, позашкільні навчально-виховні заклади;
- 3) технікуми, коледжі, ліцеї (зокрема й військові);
- 4) вищі навчальні заклади, аспірантура для підготовки екологів вищої кваліфікації, вчених;
- 5) науково-методичні інститути освіти, курси для підготовки й перепідготовки керівного складу;
- 6) різного рівня методичні, консультаційні та координаційні центри екологічної освіти;
- 7) центри обміну даними;
- 8) релігійні організації;
- 9) творчі та молодіжні об'єднання;
- 10) неформальні громадські утворення тощо.

Аналіз засвідчив, що процес формування екологічної соціальної інституції в Україні сьогодні перебуває на активному етапі. На жаль, суспільство ще не до кінця усвідомило свої екологічні запити та потреби. У зв'язку з цим відповідні функції розподілені між іншими соціальними інституціями, що змушені вирішувати завдання екологічного спрямування, зокрема формування екологічних знань та світогляду поряд зі своїми основними завданнями (методичними, економічними, мистецькими, освітньо-соціальними тощо).

Таким чином, екологічна освіта здійснює ще й функцію формування світоглядно-екологічних цінностей у системі національної освіти. Загальновідомо, що людина – це результат еволюції природи і соціуму. Незбалансованість розвитку її діяльності з природними зв'язками призвела до екологічної кризи. Негайна потреба сьогодення – виховання життєво активного, природно-гуманістичного громадянина, який би у своїй діяльності керувався загальнолюдськими цінностями, тому що системна єдність «людина – суспільство – природа» – це зв'язок частини і цілого; суспільство – частина природи і не може не підпорядковуватися її законам [6, с. 5-10].

Знання – це перевірений практикою та підтверджений логікою результат пізнання дійсності, тоді як екологічні знання – це комплекс знань, що складається в систему цінностей, включаючи поняття «екологічний світогляд», «екологічна свідомість», «екологічне мислення», «екологічна культура». Екологічна освіта в цьому контексті не лише здійснює функції надання

компетентних навичок, але й виконує роль основи вищої форми людського пізнання – екологічного мислення, що виникає та реалізується в процесі постановки й вирішення теоретичних та практичних проблем екології, сприяє творчому продукуванню нових ідей у природоохоронній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауер М. Й. Методологія екологічної освіти / М. Й. Бауер. – Чернівці : Крайова освіта, 2000. – 320 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес : навчальний посібник / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Галузевий стандарт вищої освіти з напрямку підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / Одеський державний екологічний університет. – Одеса : ТЕС, 2012. – 116 с.
4. Галузевий стандарт вищої освіти напрямку підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» за спеціальністю 8.04010602 «Прикладна екологія та збалансоване природокористування (за галузями)». – Полтава : Полтавський літератор, 2013. – 123 с.
5. Збірник програм нормативних навчальних дисциплін освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за напрямом «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» : навчальне видання / за ред. проф. С. М. Степаненка та доц. О. Г. Владімірової ; Одеський державний екологічний університет. – Одеса : ТЕС, 2013. – 176 с.
6. Попович М. В. Рациональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.

Дата надходження до редакції: 20. 03. 2014 р.